

Gynybiniai Vilniaus miestiečių XV–XVII a. posesijų įtvirtinimai

Evaldas Purlys

UAB „Projektavimo ir restauravimo institutas“

Universiteto g. 4, LT-01131 Vilnius

Vilniaus dailės akademija

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

evaldas@pri.lt

——— Autorius, remdamasis ilgamete istorinės architektūros ir restauratoriaus patirtimi, archeologų ir istorikų tyrimais, analizuoja Vilniaus miestiečių XV–XVII a. posesijų įtvirtinimus. Nors iki šiol žinomi tik keli išlikę posesijų gynybą patvirtinantys elementai, tačiau istorinis fonas autoriui leidžia kelti hipotezę, kad tokios architektūros kadaise būta daug. Straipsnyje išsamiai pristatomi visi žinomi posesijų gynybiniai elementai, jų išaiškinimo aplinkybės.

Reikšminiai žodžiai: Vilnius, gynybinė architektūra, posesijų įtvirtinimai, paveldas.

Tyrinėjant Vilniaus senamiesčio pastatus, straipsnio autoriui 1970–1976 m. ir 1993–1995 m. buvo lemta surasti keturias sąlyginai gerai išlikusias posesijų sienas su vartais iš gatvės su penkių laikotarpių šaudymo angomis virš vartų. Vienos posesijos sienoje pirmosios šaudymo angos dar gotikos laikotarpiu buvo užmūrytos, vietoj jų kiek aukščiau suformuotos naujos, matyt, tobulesnės. Statytos įvairiu laiku XV–XVII a. šaudymo angos skirtingos, jų kaita iliustruoja šaudymo angos, kaip gynybinio elemento, atsiradimą, vystymąsi ir nykimą. Straipsnyje išdėstomos autoriaus atliktų architektūros tyrimų metu sukauptos žinios apie šiuos miestiečių posesijų gynybinius elementus. Remiantis, deja, vis dar negausiais duomenimis, ne tik stengiamasi parodyti jų architektūrinę gynybinę vertę, bet taip pat ieškoma atsakymo, kiek jie galėjo būti paplitę, kiek ir kodėl jie buvo reikalingi gynybine siena apjuostame Vilniuje. Rašant šį straipsnį tenka akcentuoti neramią, vieną tamsesnių ano meto žmonių gyvenimo pusį.

Rūpestis gynyba, ginklais ir įvairaus pobūdžio apsigynimo priemonėmis nuo seno buvo ir turbūt dar ilgai bus neišvengiama žmonių gyvenamosios sudėtinė dalis. Išorės priešai vertė žmonių bendruomenes kurti ginančius įtvirtinimus – pilis, miestų gynybines sienas ir pan. Tačiau kiek saugu buvo pačių miestų gynybinių įtvirtinimų viduje, kaip buvo tvarkomasi sienomis neapsuptuose priemiesčiuose, miestuose, neturinčiuose stiprių gynybinių įtvirtinimų? Visi žinomi, numanomi ar spėjami objektai Vilniuje su gynybiniais elementais surinkti Lino Girlevičiaus disertacijos skyriuje apie įtvirtintas rezidencijas ir valdas 2009 m.¹ Archeologo surinkti duomenys leidžia geriau įsivaizduoti gynybinės architektūros paveikslą. Deja, išlikusių elementų, taip pat neabejotinų, neginčytinų žinių apie miestiečių valdų įtvirtinimus dar labai nedaug. Persitatant, plečiant namus šie elementai būdavo iš dalies arba išvis nuardomi, todėl menkesnės šių elementų liekanos tyrimų metu galėdavo likti ir nepastebėtos ar nesuprastos. Visgi tuos nedaugelį identifikuotų pavyzdžių verta išskirti ir pristatyti plačiau, kad jie nepradingtų jau atliktų tyrimų bei eksponuojamų senųjų mūrų gausoje ir būtų tarsi nuorodos naujiems ieškojimams.

Anuomet nežinotą, iki tol nematytą XVI a. pabaigos Vilniaus miestiečių gyvenimo atspalvį praskleidė 1968 m. Aušros Vartų g. 8² virš buvusių

1 Linas Girlevičius, *Gynybiniai įrenginiai XIV–XVIII a. Vilniuje*: Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009, p. 95–119.

2 Irena Jučienė, Evaldas Purlys „Namų Vilniuje, Gorkio g. 84, architektūros evoliucija tyrimų duomenimis“, in: *Architektūros paminklai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 125–141.

įvažiavimo vartų rastos apvalios sudekoratyvintų formų šaudymo angelės. Gausi abiejų vartų sienos plokštumų ir šaudymo nišų puošyba tada užmaskavo svarbiausią, grėsmingą šių angelių paskirtį, sutrukdė įvertinti radinio prasmę ir vertę. Tikra sensacija pačiam autoriui ir kolegoms tapo 1970 m. architektūrinių tyrimų metu vidinėje miesto sienos pusėje, jėzuitų noviciato Šv. Ignoto gatvėje mūruose surasta sąlyginai gerai išsilaikiusi 65 m ilgio posesijos gynybinė siena su aiškiai išreikštomis šaudymo angų formomis, skirtina XVI a. antrai pusei. Buvo publikuotas sienos vaizdo rekonstrukcijos brėžinys³. Tyrėjams imponavo gynybinės sienos ilgis bei būklė ir natūroje išlikęs informacijos apie apardytų šaudymo angų detalių formas kiekis. Dar neužbaigtos restauruoti posesijos gynybinės sienos vaizdas paskelbtas 1979 m. vienoje iš knygelių apie Lietuvos architektūros paminklus⁴. Imta spėlioti, kad siena (nebūtinai tokia pat) galėjo juosti visą kvartalą. Plačiau panagrinėti gynybinių Vilniaus posesijų įrenginių temą paskatino apie 1976 m. ir 1995 m. Šv. Ignoto bei 1993 m. Aušros Vartų gatvėse surasti dar dviejų posesijų vartai su trijų laikotarpių šaudymo angomis.

XXI a. pradžioje suintensyvėjus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojų kasdienio gyvenimo tyrimams, gauta daug vertingos informacijos, paaiškinančios atrastų gynybinių elementų paskirtį ir pobūdį. Pavyzdžiui, labai iškalbinga valdovo Jogailos 1387 03 22 privilegija Vilniaus miestui dėl savivaldos. Ji liudija, kad gyventojai, kol miestas nebus apjuostas mūrine siena, pilį privalo saugoti savo lėšomis. Nuo šios prievolės miestiečiai galės būti atleisti tik tokiai sienai atsiradus⁵. Tokių saugančiųjų tikrai buvo, nes jau XIV a. – XV a. pradžioje buvo apgyvendintos ir nemažos būsimos Vilniaus senamiesčio teritorijos⁶. Archeologų kasinėjimai vis dažniau paliudija to meto gyventojų veiklos pėdsakus⁷.

3 Evaldas Purlys, „Vėlyvojo renesanso paminklas Vilniaus senamiestyje“, in: *Statyba ir architektūra*, Nr. 10, 1974, p. 30–31.

4 Irena Jučienė, Vytautas Levandauskas, *Vilniaus miesto gynybinė siena*, Vilnius: Mintis, 1979.

5 Algirdas Baliulis, Elmantas Meilus, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 467.

6 Kęstutis Katalynas, *Vilniaus plėtra XIV–XVII a.*, Vilnius: Diemedis, 2006; Kęstutis Katalynas, Gediminas Vaitkevičius, „Vilniaus plėtra XIV–XVII a.“, in: *Vilniaus miesto istorijos skaitiniai*, Vilniaus knyga, 2001, p. 80–93

7 Vitalija Vėževičienė, Džiugas Brazaitis, Neringa Dargytė, „Pranciškonų gatvė 4a“, in: *Archeologiniai kasinėjimai Lietuvoje 2015 metais*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2016, p. 376–384.

Kad ir patiems miestiečiams reikėjo imtis apsisaugojimo priemonių, rodo posesijų aptvėrimai. Tiesa, iki XV a. jie buvo mediniai, todėl iki mūsų dienų neišliko ir juos nėra lengva analizuoti. Pastarųjų metų archeologiniai ir architektūriniai tyrinėjimai jau leidžia rekonstruoti medinės statybos laikotarpio Vilniaus miestiečių posesijų bruožus, medinių pastatų tipus. Nustatyta, kad svarbūs statiniai posesijose buvo tvoros, ypač prie gatvės. Įvairiose vietose randami posesijas skyrusių tvorų pėdsakai. Labai trūksta duomenų apie ano meto įvažiavimo į posesijas vartus ir jų konstrukcijas, galimas posesijų ir jų vartų gynybą palengvinančias priemones. Tačiau Vilniaus namų posesijų rekonstrukcijai padeda ir analogiški atvejai kitose vietovėse. Vienokios ar kitokios tvoros supo bene kiekvieną senosios Kernavės posesiją. Remiantis kasinėjimų medžiaga, jas iliustruoja rekonstruotas ano meto gyvenvietės fragmentas [1 il.]. Taip pat galime remtis archeologo Andrio Caunės parengtos XII–XIII a. Rygos posesijos užstatymo rekonstrukcijos piešiniu [2 il.], kuriame vaizduojama vien mediniais pastatais užstatyta posesija⁸. Jis pateikė ir XII–XIII a. Rygos posesijos su pirmuoju joje pastatytu mūriniu namu vaizdą⁹. Abiem atvejais prie gatvės būta medinės aštriakuolių tvoros su vartais.

Kaip žinome iš Vilniaus miesto istorijos, mūrinė miesto gynybinė siena aplink XIV a. plačiai išsibarsčiusių gyvenviečių vietoje išaugusį miestą, dabartinį Vilniaus senamiestį, buvo pastatyta praėjus daugiau nei šimtui metų po 1387 m. Jogailos privilegijos. Pastatyta saugantis galimų Krymo totorių antpuolių. XV a. pabaigoje šis pavojus pasidarė toks grėmingas, kad privertė miestiečius patiems kreiptis į Lietuvos didįjį kunigaikštį Aleksandrą, prašyti leisti statyti gynybinę miesto sieną, įdėta daug lėšų ir pastangų statant ją, buvo apginkluoti ir išlaikomi sargybiniai. 1522 m. miestas buvo jau mūru apjuostas [3 il.], didžiojo kunigaikščio privilegija miestiečiai atleisti nuo pilies sargybos, liepta patiems saugoti miestą, dėl ko miestiečiams įsakyta turėti 24 ginkluotus sargybinius¹⁰. Rečiau gyvenami priemiesčiai liko miesto gynybinių sienų neapsaugoti. Ten, matyt, teko apsiriboti sklypus juosiančiomis tvoromis ir tvirtais vartais, bet be dėmesio priemiesčiai

⁸ Андрис Цауне, *Жилища Риги XII–XIV в. по данным археологических раскопок*, Рига: Зинатне, 1984, p. 80.

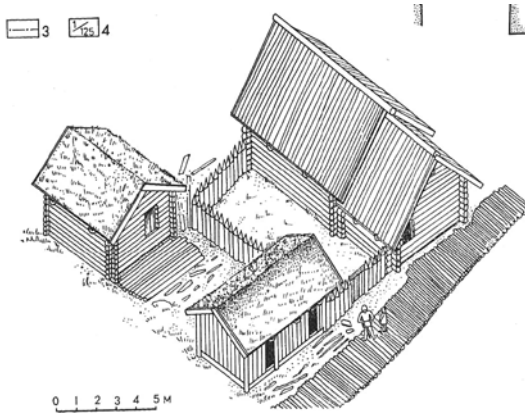
⁹ *Ibid.*, p. 136.

¹⁰ Vytautas Merkys, *Vilniaus miesto gynybiniai įtvirtinimai 1503–1805 metais. Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. II, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959, p. 193–213.

1.
Rekonstruotas XIV a. Kernavės fragmentas su vartais į vieną iš posesijų, in: /Kernavės vaizdai/Kernavė-eFoto. lt/Edelbora. 2017

Reconstructed 14th century fragment with a gate to a real estate property in Kernavė

2.
Medinio XII–XIII a. Rygos posesijas uztatymo rekonstrukcijos piešinys, parengė archeologas Andris Čaunė, in: Андрис Чаунэ, *Жилища Риги XII–XIV в. по данным археологических раскопок*, Рига: Зинатне, 1984, p. 80

Drawing of a reconstruction of wooden buildings of a real estate property in Riga in the 12th–13th century

3.
Vilniaus miesto sienos fragmentas su ankstyvojo statybos etapo XVI a. pradžia skirtinomis šaudymo angomis Pylimo gatvėje, prie buvusių Rūdninkų vartų. Sienos apačią dengia 2,5–3 m pakilęs gruntas, Evaldo Purlio nuotrauka, 2006

Fragment of the Vilnius city wall with loopholes attributed to the early stage of construction in the early 16th century on Pylimo Street, at the former Rūdininkai Gate

nebuvo palikti. Pavyzdžiui, 1632 m. birželio 7 d. buvo surašyti 24 punktai kaip mieste palaikyti rimtį taikos metu, plėšikavimai, matyt, buvo kone kasdieninė gyvenimo neganda. Labai svarbus mūsų temai 14-tas šių nuostatų punktas, nurodantis: „Magistratas turi patikrinti, kad priemiesčio namai iš lauko pusės būtų gerai aptverti, kad tvoroje nebūtų spragų, per kurias galima įsibrauti ir išeiti [...]“¹¹. Tik ar pakako aukštos tvoros ir stiprių vartų nesiimant priemonių apsaugoti nuo galimo tvoros perlipimo? Teismų knygoje pasitaiko aprašytų skundų, kuriuose paminėti ir smurto perlipus tvorą atvejai¹².

Miesto gynybinės sienos negalėjo apsaugoti nuo didelių kariuomenių, tačiau buvo gana veiksminga priemonė nuo plėšikų gaujų, nedidelių kariuomenės dalinių ir pan. Pavyzdžiui, žinoma, kad planuojant Biržų miestą, tiek XVI a. pabaigoje, tiek XVII a. viduryje suprojektuoti ir miesto gynybiniai įtvirtinimai. Vienokie ar kitokie įtvirtinimai supo ir mažesnius miestus, juose taip pat budėjo sargybiniai. Štai keletas punktų iš 1671 m. nustatytos Skuodo miesto vidaus tvarkos:

1. Gatvių galuose turi būti pastatyti tvirti vartai; 2. Prie pačių vartų ir gatvėse turi būti pastatyti ožiai [pakeliamos užtvartos – *E. P.*]; 3. Aplink miestą turi būti supilama daugiau pylimų; <...> 11. Kiekvieną naktį tvarkingai turi būti einama sargyba.¹³

Panašiai skamba ištrauka iš dar mažesnio (Ramygalos) miestelio 1638 m. prievolių:

Nakties sargybą kasnakt turi eiti visi miestelėnai iš eilės, niekam nedarant nuolaidų, nuo dviejų namų po vieną – arba patys šeiminingai, arba geri bernai, bet ne vaikai; sargai turi vaikščioti gatvėmis, saugodami nuo ugnies ir piktadarių.¹⁴

Kad analizuojamu laikotarpiu gyvenimas miestuose buvo tikrai neramus ir kad gynybiniai įrenginiai buvo labai svarbūs, rodo ir įrašai isto-

¹¹ Antanas Tyla, „Sostinės Vilniaus apsaugos ir gynybos reglamentavimas nepaprastosios padėties sąlygomis XVI a. viduryje – XVII a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, t. 2, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 33–48.

¹² Algirdas Baliulis, Elmantas Meilus, *op. cit.*, p. 233.

¹³ *Ibid.*, p. 487.

¹⁴ „1638 09 21. Apie Ramygalos miestelio prievoles“, in: Algirdas Baliulis, Elmantas Meilus, *op. cit.*, p. 477.

riniuose dokumentuose, kurie didžia dalimi liudija neramumus ne tik įvairių karų metu¹⁵. Tačiau ne tik tiesioginiai karų veiksmai, su tuo susiję plėšikavimai, bet ne ką mažesni pavojų XVI a. antroje pusėje – XVIII a. kėlė ir sava kariuomenė, savi bajorai, kurie, deja, nebuvo vien kariai ar kultūros puoselėtojai... Norint pajaušti ano meto gyvenimo dvasią ir tokio neramaus gyvenimo priežastis, taip pat aplinkybes, paaiškinančias gynybinių privačių valdų įrenginių poreikį ir paplitimą, reikėtų pažvelgti ir į bajorijos indėlio į valstybės likimą transformacijas, bajorų savivalę, teismų bejėgiškumą ir t. t. Nors ne XV–XVIII a. vidaus politikos ir gyvenimo pavojų priežasčių nagrinėjimas šio straipsnio tikslas, įdedame keletą sakinių iš šimtais, o gal ir tūkstančiais dokumentų pagrįstos, apmaudu persmelktos istoriko Konstantino Avižonio studijos apie bajorus Vazų laikais¹⁶. Knygoje išnagrinėtas ir bajorų vaidmens transformacijos valstybės gyvenime procesas. Štai kokią konstituciją¹⁷ randame tarp 1632 m. konvokcijos seimo nutarimų: „į rinkimus visi bajorai turi važiuoti ir grįžti ramiai, *neplėšikaudami, nenaikindami, neniokodami* [čia ir žemiau paryškinta mano – E. P.], be stacijų rinkimo, be priespaudos“¹⁸. Tie patys nutarimai atnaujinti 1648 m. konvokciniame ir elekciniame seime: „renkantis į rinkimų lauką draudžiama <...> *plėšti krautuves ir imti prekes prievarta* arba mokėti pigiau nei tam tikrų komisijų nustatyta“, ir t. t. Deja, nė vienas bajoras nenorėjo šiems nutarimams paklusti, nedaug tebuvo priemonių laisvą bajorą priversti vykdyti tai, kas jam pačiam nepatiktų¹⁹. Miestuose bajorai vengė mokėti mokesčius magistratui, nemokėjo mokesčio, kaip kiti piliečiai, už važiavimą per tiltus

¹⁵ Mykolas Lietuvis, „Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius“, in: Algirdas Baliulis, Elmantas Meilus, *op. cit.*, p. 243, 380, 485; Jurgis Oksas, „XVI–XVII a. miestiečių pastatų šalia Kauno turgavietės suplanavimas ir interjerai“, in: *Architektūros paminklai*, t. X, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 3; „1638 09 21. Apie Ramygalos miestelio prievoles“, in: Algirdas Baliulis, Elmantas Meilus, *op. cit.*, p. 477; Gintautas Sliessoriūnas, *Lietuvos istorija*, t. VI: *LDK XVI a. pab. – XVIII a. pr. (1588–1733)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015, p. 461; Konstantinas Avižonis, *Bajorai valstybiniam Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas: Lituanistikos instituto Lietuvos istorijos skyriaus leidinys, 1940, p. 56; Jan Chrizostom Pasek, *Pamiėtniki*, z rėkopisu wydal Jan Czubek, wydanie zupelne, Krakow, 1929, p. 447–453.

¹⁶ Konstantinas Avižonis, *op. cit.*

¹⁷ Seimo nutarimai, vadinėsi konstitucijomis, buvo įstatymai. Po seimo būdavo pranešami visam kraštui. XVIII a. visos konstitucijos buvo surinktos ir išspausdintos specialiuose rinkiniuose, vadinamuose *Volumina Legum*. Konstitucijos Lietuvai ir Lenkijai buvo rašomos atskirai; Adolfas Šapoka, *Lietuvos istorija*, Kaunas, 1936, p. 272.

¹⁸ Konstantinas Avižonis, *op. cit.*, p. 59; *Volumina Legum*, t. III, Nakladem i drukiem Jozefata Ohryski, Petersburg, 1859, p. 729.

¹⁹ Konstantinas Avižonis, *op. cit.*, p. 60–61; *Volumina Legum*, t. III, p. 156, 181–185.

ir pan. Magistratų pastangos varžyti bajorų skverbimąsi į miestus nedavė lauktų rezultatų.

Kristupas Radvila Našlaitėlis 1586 m. balandžio 25 d. laiške Kristupui Radvilai Perkūnui rašė:

Anarchija valstybėje, valstybės bejėgišumas jau XVI a. pasiekė tokį lygį, kad net Vilniaus vaivada, LDK kancleris Mikalojus Radvila Juodasis (1515–1565) jau ir dvarų svetimame krašte pirkti ieškojęs, norėdamas ten persikelti gyventi <...> Jis norėjo išsikelti į užsienį dėl to, kad matęs, jog tėvynė žūstanti ir jai nebesą galima padėti. Jis bevelijęs iš tolo girdėti apie tą blogybę likdamas be įtarimo, kad iš jo kaltės tėvynė žūstanti. Jis tai ir būtų padaręs, jei ilgiau būtų gyvenęs²⁰.

Pamokslininkas Skarga juokėsi iš bajorų mėgstamo pasididžiavimo posakio, esą „gimiau laisvas ir nieko nesibijau, net paties karaliaus, kuris prieš įstatymus nieko man padaryti negali“; tačiau tas pats net karaliaus nebijęs bajoras turėjo bėgti nuo savo kaimyno ir bijotis kiekvieno kito bajoro, toje laisvėje galinčio jį užpulti, nužudyti ir apiplėšti²¹.

Dėl to kiekvienas stengėsi savo gyvenamą namą taip sustiprinti, jog prireikus galėtų apsiginti nuo užpuoliko. <...> Bajorų sodybos pasidarė panašios į pilaites. <....> Lietuvos didikai turėdavo tikras, gerai patrankomis ir kitokiais ginklais ginkluotas piliis, kurios ir buvo jų galybės ramstis²².

Galima cituoti daugybę ištraukų iš dokumentų apie savų algininkų, savos kariuomenės elgesį savame krašte – kentėdavo ne tik valstiečiai, bet ir bajorai, kurie po savųjų plėšikavimo kone valstiečiais virsdavo²³.

Šie istoriniai faktai leidžia mums neabejoti, kad gyventojai buvo priversti nuolat ginti savo turtą ir netgi gyvybę tiek nuo išorės priešų, tiek ir nuo vidaus savivaliautojų, todėl galime drąsiai teigti, kad, be didžiųjų miestus juosusių sienų, kiekviena atskira valda turėjo įsirengusi atskirą daugiau ar mažiau išvystytą asmeninę apsisaugojimo sistemą. Pažiūrėkime, kokiomis tvoromis mūsų laikais apjuosia savo namus naujieji rusai, naujieji lietuviai ir pan.

Istorikų darbuose žinių ar užuominų apie miestiečių gyvenamųjų namų gynybinius įrenginius rasti nepavyko. Vargu ar pro šitiek miestiečių

20 Konstantinas Avižonis, *op. cit.*, p. 518.

21 *Ibid.*, p. 320.

22 *Ibid.*, p. 325.

23 *Ibid.*, p. 389–398.

namų inventorių išnagrinėjusių istorikų akis būtų prasprūdusi žinia apie šaudymo angas ar medines šaulių galerijas virš įvažiavimo į posesiją vartų. 1636 m., rengiantis Vilniuje apgyvendinti valdovo Vladislovo Vazos dvarą, buvo surašyti kone visi miesto namai ir jų savininkai²⁴, bet nė vieno namo aprašyme nerasta reikalo užsiminti apie namo ar jo vartų gynimo priemones. Surašinėtojams, inventorių sudarytojams tai, matyt, buvo savaime suprantami vartų elementai, tuo labiau kad jau XVI a. pabaigoje šaudymo angos ima įgauti vartų dekoratyvinių elementų formas. Gali būti, kad 1636 m. surašymo metu ir vėliau sudarant namų inventorius šaudymo angos jau būdavo ir neprižiūrimos, ir užmūrytos. Galima tik spėti, kad surašinėtojai kai kurių namų aprašymuose paminėdami galerijas (*galeria, ganek*) galėjo turėti galvoje ne tik antruose, trečiuose aukštuose įrengtas atviras medines galerijas, kuriomis būdavo patenkama į atskiras toliau nuo laiptų esančias patalpas, bet ir šaulių galerijas virš vartų – vartai gi paminimi aprašant kone kiekvieną namą. Pavyzdžiui, [15]²⁵ Pilies g. 18: „*Prie vartų* krautuvė su nedidele priemene, kambarėlis meistro dirbtuvėms. Viršuje kambarys su kamara, priemene ir virtuvėle, **yra galerija**“²⁶. Iš teksto suprasti, kuriame namo gale įrengta galerija ir kokia jos paskirtis, negalima, tuo labiau kad neretai galerijomis vadinamos ir pašiūrės (pvz., malkoms). Visi gi architektūrinių tyrimų metu Vilniuje rasti posesijų gynybos elementai susiję su vartų gynyba.

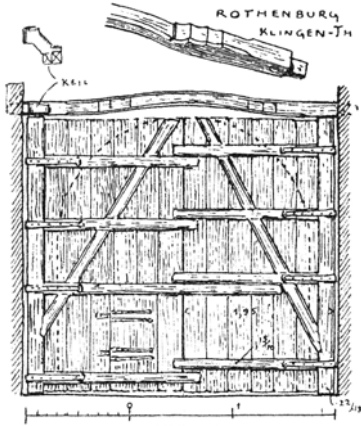
Keli aptikti pavyzdžiai atskleidė kartu su miesto ir jo posesijų formavimusi gimusią tvarką ne tik apsitverti posesiją, bet ir imtis priemonių, kurios prireikus užtikrintų ar bent palengvintų vartų gynybą – jau vien tai, kad privačios valdos mūruose reikėjo įrengti šaudymo angas, liudija, jog miesto sienos ramaus gyvenimo miestiečiams negarantavo. Posesijų ribos, santykiai tarp kaimynų, matyt, buvo taip sutvarkyti, kad labiausiai prieinama, geriausia vieta įsiveržti į namus buvo vartai į posesijos kiemą iš gatvės. Pasak Klemenso Čerbulėno ir Juozo Baršausko:

iš gatvių ir aikščių į kiemus važinėta pro arkinius medinius, dažniausiai dvivėrius, bet siaurus ir žemus vartus su nedideliais varteliais pėstiesiems. Vartai turėjo gele-

24 Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.

25 Laužtiniuose skliaustuose nurodyta ištisinė namų numeracija, atitinkanti namus ir vertime. Įdėta Vilniaus miesto namų išdėstymo 1636 m. rekonstrukcija.

26 Mindaugas Paknys, *op. cit.*, p. 87.

4.

Dvivėriai vartai su varteliais varčioje. Vaizdas iš vidaus. Punktyru pažymėta mūrinės vartų angos forma, in: Conrad Steinbrecht, „Streifereien durch alte Städte“, in: *Die Denkmalpflege*, Berlin, 1899, Nr. 1, p. 9

Double-door gate with a little door in one of the panels. View from the inside

žinius vyrus arba medinius bėgūnus, iš vidaus buvo tvirtai užstumiami geležinėmis ar medinėmis velkėmis²⁷ [4 il.].

Apie šaudymo angas virš vartų autoriai dar nežinojo. Išlikę bėgūnų akmenys rodo, kad bent dveji iš šio straipsnio autoriaus tyrinėtų vartai į posesijų kiemus buvo vienvėriai.

Pabandykime išsivaizduoti aktyviai gintis pasiruošusius Vilniaus miestiečių vartus iš architektūrinių tyrimų metu rastų pavyzdžių. Šie vartų gynybos elementai, suformuoti iš plytų mūro, apima XV–XVII a. laikotarpį, nors turime tik penkis šaudymo angų virš įvažiavimo į posesijas vartų pavyzdžius, galima neabejoti, kad šaudymo angų bei šaulių galerijų prie jų buvo ir virš daugelio vartų į kitas miestiečių posesijas. Seniausi (iš žinomų) ano meto miestiečių pasiruošimo gintis liudininkai – apie 1976 m. surastos šaudymo angos virš vartų į posesiją Vilniuje, Šv. Ignoto gatvėje⁵²⁸. Tuo metu jau buvo žinoma XVI a. antros pusės posesijos gynybinė siena su šaudymo angomis kitoje gatvės pusėje, Šv. Ignoto g. 6, ir XVI a. pabaigoje statyta vartų siena su šaudymo angomis Aušros Vartų g. 8.

27 Klemensas Čerbulėnas, Juozas Baršauskas, „Gyvenamieji namai“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. I: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 245.

28 Evaldas Purlys, Buv. benediktinių vienuolynas Vilniuje, Giedrio 3, 5. Architektūriniai tyrimai, t. I–IV, 1981, in: Vilniaus regiono valstybės archyvas (toliau – VRVA), f. 2, b. 605-9, 605-10, 605-11, 605-12.

5.

Siena su vartais į buv. Radvilų–Kęsgailų posesiją Šv. Ignoto g. 5. Virš vartų Renesanso laikotarpiui skirtino trikampio timpano žymės, timpano trikampyje – dvi poros XV a. antrai pusei skirtinų šaudymo angų. Po vieną iš jų iš dalies atidengta apie 1995 m. vykusios senamiesčio namų gatvių fasadų tvarkymo kampanijos metu. Nuotraukos dešinėje po tinkuotų sienos plotu matome atidengtą gerai išlikusią į tris puses nukreiptą XVI a. pirmajai pusei skirtiną šaudymo angą. Abipus timpano išliko po vieną kitų dviejų šio laikotarpio šaudymo angų dalelę, Evaldo Purlio nuotrauka, 2009

Wall with a gate to the former Radziwiłł–Kęsgaila property at 5 Šv. Ignoto St.

6.

Sudvejinta XV a. šaudymo anga virš vartų į Radvilų–Kęsgailų posesijos kiemą Šv. Ignoto g. 5. Užmūryta gotikiniu XVI a. pr. skirtinu mūru. Fasadas tada dar liko netinkuotas, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

15th-century double loopholes above the gate to the courtyard of the Radziwiłł–Kęsgaila estate property at 5 Šv. Ignoto St. Bricked up with Gothic masonry attributed to the early 16th century

1. *Šv. Ignoto g. 5. Vartai į kiemą su sudvejintomis šaudymo angomis virš vartų angos (XV a. II pusė)* [5, 6 il.]. Apie 1976 m. tyrinėjant senuosius benediktinių vienuolyno korpusus prie Šv. Ignoto gatvės iš po tinko sluoksnių atsidengė dviejų gotikinių namų fasadai ir siena tarp gotikinių namų, o joje vartų anga su trim poromis šaudymo angelių virš vartų angos. Posesijoje stovinčių pastatų mūruose galima atpažinti trijų ar keturių stambių gotikos ir pereinamojo iš gotikos į Renesansą laikotarpio rekonstrukcijų požymius. Posesija, pasak istoriko Leonido Žilevičiaus, XVI a. viduryje priklausė Kęsgailoms, anksčiau Radviloms, o prieš 1618 m. – Chodkevičiams²⁹. Čia yra garsioji krištoliniais skliautais dengta patalpa su stulpu patalpos centre. Mažiau žinomas, tačiau dėl savo unikalumo turbūt dar įdomesnis, gal net svarbesnis architektūros elementas posesijoje – siena prie gatvės su sudvejintomis šaudymo angomis virš vartų. Dar viena žinoma pora šaudymo angų likusi tik po bernardinų bažnyčios langu vakariniame fasade [7 il.]. Šiose angelėse, kaip ir dažnoje miesto sienos šaudymo angoje, įmūryta len-

²⁹ Leonidas Žilevičius, XVI–XIX a. architektūros paminklo, buv. Vilniaus benediktinių vienuolyno K. Giedrio g. 3, 5 istorinė-meninė apybraiža, 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5795, l. 56.

7.

Šaudymo angos po Vilniaus Bernardinų bažnyčios langu pagrindiniame fasade. Nepakitusi išliko dešinioji angelė ir kairiosios angelės dešinio angokraščio priekinė briauna. Formuojant angas įmūryta viena abiems angelėms skirta lenta šaunamajam ginklui atremti. Kairėje angelėje plyta po šia lenta įmūryta modernizuojant (?) angą. Gotikinių mūrų sandūros ir mūro rišimo sutrikimai palangės mūre rodo, kad šaudymo angos įrengtos ir lenta ginklui atremti įmūryta dar statant bažnyčią pasikeitus pirminiam sumanymui ar netrukus vieno iš pirmųjų remontų metu, Evaldo Purlio nuotrauka, 2016

Loopholes under a window in the main façade of the Vilnius Bernardine Church

ta šaunamajam ginklui paremti. Sprendžiant iš savininkų kaitos chronologijos, siena su šaudymo angomis Šv. Ignoto g. 5, statyta mūrinės posesijos formavimosi pradžioje, kai pastaroji priklausė Radviloms ar kažkam iki jų, skirtina XV a. antrai pusei, laikotarpiui iki miesto sienos statybų. Tai seniausia žinoma gynybinė posesijos siena.

Benediktinių vienuolynas, L. Žilevičiaus duomenimis, vadinamajame Vilniaus 27 kvartale įsikūrė apie 1618 metus. Vienuolyno fundatoriai – LDK didysis etmonas, Vilniaus vaivada Jonas Karolis Chodkevičius (1560–1621) su žmona benediktines buvo planavę įkurdinti Kretingoje, tačiau dėl nežinomų priežasčių atkėlė ir apgyvendino Vilniuje³⁰. Būsimo vienuolyno teritorijoje tarp Šv. Ignoto ir Vilniaus gatvių tuo metu buvo daug miestiečių sklypų, keli iš jų buvo su dar gotikos ir Renesanso laikotarpiu pastatytais mūriniais namais. L. Žilevičius 1737 m. Fiurstenhofo plane ant vienuolyno kontūrų nubraižė preliminarią ano meto sklypų išdėstymo schemą, nurodė šių sklypų savininkus. Istoriko nuomone, posesija su krištoliniu skliautu dengta patalpa XVI a. viduryje priklausė didikams Kęsgailoms, kurie ją perėmė iš Radvilų. LDK patauris Stanislovas Kęsgaila kaip kraitį sklypą 1528 m. gavo iš Jono Radvilos našlės Onos Radvilienės³¹. Dokumentais pa-

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*, l. 33.

grįstų žinių, kada čia įsikūrė Radvilos, kada ir kokiais keliais benediktinėms dovanoti sklypai atiteko Chodkevičiams, neturime. L. Žilevičiaus nuomone, Kęsgailų sklypas į Chodkevičių rankas pateko paveldėjimų keliu, kiti supirkti ruošiantis čia įkurdinti vienuolyną. Iš turimų žinių matyti, kad per XVI a. ir pirmuosius XVII a. metus posesijoje viena kitą pakeitė trys galingos LDK didikų giminės.

Architektūriniai natūros tyrimai atskleidė, kad prie Šv. Ignoto gatvės (vienuolyno teritorijos atkarpoje) buvo bent keturios gotikos ir Renesanso laikotarpio posesijos³². Viena jų buvo platesnė už kitas, su dviem kiemais prie gatvės abipus galu į gatvę stovinčio pastato. Posesija išsiplėtė dar gotikos laikotarpiu, maždaug iki XVI a. vidurio (kai priklausė Kęsgailoms (?)). Seniausias statinys posesijoje – nežinia kam priklausęs vienos patalpos gotikinis namelis su atskirais įėjimais į rūšį ir pirmo aukšto patalpą prie gatvės. Greičiausiai čia buvo svirnas – mūrinę statybą pradėjusio posesijos šeimininko vertingiausio turto saugykla ar prekių sandėlis³³. Krištolinis skliautas išmūrytas apie XVI a. vidurį. Pirminė salės su krištoliniu skliautu paskirtis – priemenė. Iš jos buvo galima išeiti į kiemus abipus priemenės arba eiti į namo gilumoje išsidėsčiusias patalpas. Priemenėje tebėra apšvietimo židinytys.

XVI a. pirmoje pusėje išsiplėtusi posesija vis dar nėra iki galo atskleidusi visų savo raidos niuansų. Sprendžiant iš dvejų vartų gatvės pusėje, ji susiformavo iš dviejų mūrinių gotikiniais pastatais užstatytų posesijų. Abiejų išlikusių gotikinių namų prie Šv. Ignoto gatvės fasadai papuošti tinkuotomis nišomis, horizontaliomis dantytomis ir plokščiomis juostomis, frontonais. Prie abiejų namų sienos su vartais. Abiejų sienų su vartais, kaip ir namų fasadų mūrai, formuoti gotikiniu rišimo būdu, rievėti. Šaudymo angos virš vartų išliko tik į sujungtos posesijos pietinėje pusėje buvusį kiemą (dabar uždara kiemelį prie Šv. Ignoto gatvės su įėjimu iš vienuolyno koridoriaus). Šaudymo angos formuotos tuo metu, kai posesijos dar buvo atskiros. Kiekviena angelė – 55–60 cm aukščio, apie 20 cm pločio, sienutė tarp angelių – pusės plytos storio, plytos pločio [žr. 6 il.]. Sienos plokštuma

32 Evaldas Purlys, „Vilniaus senamiesčio 27-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raida (XV a. pradžia – 1618 m.)“, in: *Architektūros paminklai*, t. 9, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 19–30; Idem, Buv. benediktinių vienuolynas Vilniuje, Giedrio 3, 5. Architektūriniai tyrimai, t. I–IV, 1981, in: VRVA, f. 2, b. 605-9, 605-10, 605-11, 605-12.

33 Evaldas Purlys, „Gotikinių vienos patalpos ir sublokuotų mūrinių svirnų pavyzdžiai Vilniuje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2017, t. 86–87: *(Iš)koduota istorija architektūroje*, sud. Rasa Butvilaitė, p. 107–148.

su šaudymo angomis apie 10 cm iškilusi į priekį, apatinė sienos plokštuma į viršutinę pereina panaudojus Vilniaus gotikinėje architektūroje paplitusį fasadų puošybos elementą – konsolių juostą.

Vidinėje sienos pusėje prie kiekvienos angelės buvo nišos šauliams. Deja, tiek 1976 m., tiek po daugiau nei po dviejų dešimtmečių vykusių tyrimų metu nustatyti, kaip atrodė šaudymo angos iš vidaus, paieškoti medinės šaulių galerijos pėdsakų, nebuvo galimybės. Dalis konsolių juostos performuota Renesanso laikotarpiu senąją vartų angą pagražinant portalu su piliastrais, timpanu ir kitais renesansinio dekoru elementais, šaudymo angos užmūrytos, siena su vartais tada pirmąkart nutinkuota. Visi šie elementai nutašyti apie XVII a. vidurį, jau įsikūrus vienuolynui. Nuotraukose ir iš natūros matome nutašyto trikampio timpano žymes. Apie 1995 m. dalis piliastrų mūro ir konsolių juostos nelabai vykusiai restauruota.

Šaudymo angos galėjo būti ir virš vartų į šiaurinį posesijos kiemą. [8 il.]. Šiaurinė posesija buvo apie 19,3 m pločio, jos siena prie gatvės mūryta ne iš raudonų, kaip pietinės posesijos vartų siena, o iš geltonų plytų. Posesijas sujungus ar tuojau po sujungimo, dar gotikos laikotarpiu, šiauriniai vartai užmūryti gotikiniu mūru iš geltonų plytų. Kiemą nuo gatvės skirianti siena, užmūrijus vartų angą, vargu ar buvo palikta be šaudymo angų – netrukus vyko rekonstrukcija, kurios metu buvo tobulintos šaudymo angos virš vartų į pietinį kiemą. Baroko laikotarpiu ir vėliau aukštinant šiaurinio kiemo sieną prie gatvės apardyta ar net nuardyta plonesnioji gotikinės sienos dalis su greičiausiai čia buvusiomis to ar kito laikotarpio šaudymo angomis. Pamažu mažėdamas šiaurinis kiemelis išsilaikė net iki XX a. 3 dešimtmečio.

2. *Šv. Ignato g. 5. Šaudymo angų pertvarkymas, modernizavimas XVI a. pirmoje pusėje.* Apie 1995 m. ruošiant gotikinių namų mūrus eksponuoti, virš užmūrytų šaudymo angelių atsidendė dar vieno, vėlesnio gotikos laikotarpio šaudymo angos. Rievėtas mūras dengė žemutines XV a. antrai pusei skirtinas šaudymo angeles virš pietinių vartų. Angelės užmūrytos daugmaž išlaikant senąją plytų eilivimą, naujo mūro siūlės kruopščiai išrievėtos, aiškiai matosi, kad angelės užmūrytos dar gotikinių statybų laikotarpiu. Virš jų, keliomis plytų eilėmis paaukštinus sieną, suformuotos

8.

Vartai į šiaurinį gotikinio laikotarpio posesijos kiemą. Užmūryta dar gotikos laikotarpiu. Durelių anga šalia vartų iškiršta (padidinta?) renesansinės rekonstrukcijos metu, kai vartų anga į pietinį kiemą papuošta piliastrais, timpanu, o sienos paviršius nutinkuotas. Užmūryta XVII a. pr. kuriantis vienuolynui. Atidengta apie 2010 m., Evaldo Purlio nuotrauka, 2018

Gate to the northern courtyard of the Gothic real estate property. Bricked up in the Gothic period

9.

XVI a. pirmajam pusei skirtina šaudymo anga gotikinio laikotarpio posesijos Šv. Ignoto g. 5 pietinio kiemo sienoje prie gatvės. Atidengta apie 1995 m., Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Loophole in the wall of the southern courtyard of a Gothic real estate property at 5 Šv. Ignoto St. at the street, attributed to the first half of the 16th century. Uncovered circa 1995

10. Šaudymo anga su vidurinėje angelėje įmūryta lenta šaunamajam ginklui atremti miesto gynybinėje sienoje prie Rūdninkų vartų. Vaizdas iš išorės. Plyta po lenta įmūryta 1959 m. (?) restauracijos metu, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Loophole in the city wall at the Rūdninkai Gate in Vilnius, with a board for gun support in the middle cavity. View from the outside

11. Šaudymo anga su vidurinėje angelėje įmūryta plyta šaunamajam ginklui atremti miesto gynybinėje sienoje prie Subačiaus vartų. Vaizdas iš išorės, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Loophole with a brick for gun support in the middle cavity in the city wall at the Subačiaus Gate in Vilnius. View from the outside

12. Šaudymo anga be specialios atramos vidurinėje angelėje šaunamajam ginklui atremti miesto gynybinėje sienoje prie Rūdninkų vartų. Vaizdas iš miesto pusės, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Loophole without a special gun support in the middle cavity in the city wall at the Rūdninkai Gate in Vilnius. View from the side of the city

trys naujos jau kito tipo, kiek plačiau išdėstytos šaudymo angos [žr. 5 il.]. Iš jų sveika, nepaliesta vėliau vykusios renesansinės rekonstrukcijos, kai siena su vartais buvo nutinkuota, o vartų anga papuošta portalu su trikampių timpanu, išliko tik viena [9 il.]. Naujų šaudymo angų forma plane panaši kaip pirmame statybos etape miesto gynybinėje sienoje formuotų angų prie Subačiaus ir Rūdninkų vartų. 3 iliustracijoje užfiksuota sienos atkarpa prie Rūdninkų vartų su ankstyvojo laikotarpio šaudymo angomis. Išlikusiose sienos atkarpose šiek tiek skiriasi jų vidurinių angelių konstrukcija, o kai kada ir jų forma bei dydis. Daugelyje vidurinių angelių įmūryta lenta [10 il.] arba plyta [11 il.] šaunamajam ginklui paremti. Nemažai miesto sienos šaudymo angų yra ir be šio elemento. Sprendžiant iš to paties šaudymo angų tipo panaudojimo miesto ir miestiečio posesijos gynybinėse sienose, Šv. Ignoto g. 5 surastas vėlyvesniojo etapo šaudymo angas reikėtų skirti miesto sienos statybos 1503–1522 m. arba artimam šiam metui laikotarpiui. Čia pateikiami šaudymo angų miesto gynybinėje sienoje vaizdai ir iš vidaus [12 il.]. Deja, daugelio miestiečių šaudymo angų vaizdo iš vidinės sienos pusės (išskyrus Aušros Vartų g. 8 ir Šv. Ignoto g. 6) nebuvo galimybės ne tik atidengti, bet ir tyrinėti. Šaudymo angos Šv. Ignoto g. 5 iš vidaus atrodė greičiausiai panašiai kaip šaudymo angos be specialios atramos šaunamajam ginklui miesto gynybinėje sienoje. [žr. 12 il.]. Vidinėse tiek miesto, tiek posesijos gynybinėse sienose buvo šaulių galerijos. Įdedame medinės šaulių galerijos konstrukcijos, užfiksuotos 1899 m. Rotenburge, Vokietijoje, pavyzdį [13 il.].

Statant miesto gynybinę sieną, vieni miestiečiai nesitikėjo permainų ano meto gyvenimo santykiuose, tobulino savo namų gynybinius įrenginius, kol jie netapo daugiau puošybos nei gynybos elementais, kiti jau XVI a. antroje pusėje – XVII a. pirmaisiais metais pradėjo jų atsakyti. Šaudymo angos buvo paruoštos ir maždaug kartu su miesto gynybine siena statytoje bernardinų bažnyčioje, ypač funkcionalios turėjo būti mažiau žinomos, ne taip seniai paryškintosios po langais. Tai paliudija šaudymo angos po Vilniaus bernardinų bažnyčios langu pagrindiniame fasade vaizdas [žr. 7 il.]. Sienutės su galimai buvusiomis šaudymo angomis po kitais langais nuardytos aukštinant (tiksliau – nuleidžiant žemyn jų palanges) bažnyčios langus. Daugelyje iš jų šaudymo angų nė nebuvo.

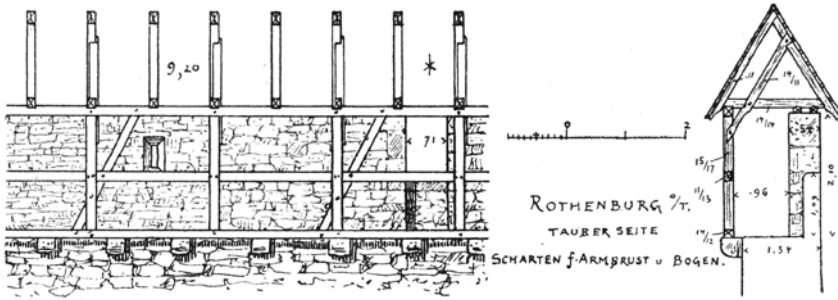

Abb. 3.

13.

Šaulių galerija virš Rotenburgo miesto gynybinės sienos, in: Conrad Steinbrecht, „Streifereien durch alte Städte“, in: *Die Denkmalpflege*, Berlin, 1899, Nr. 1, p. 9

Shooting gallery above the Rothenburg city wall

Šaudymo angos virš vartų į buvusią Radvilų (vėliau – Kęsgailų) posesiją užmūrytos prieš įsikuriant benediktinėms – XVI a. antroje pusėje, anksčiau nei unitai statė sgrafitu išmargintą vartų sieną su šaudymo angomis ir šaulių galerija virš vartų Aušros Vartų g. 8. Tai bene seniausias šaudymo angų virš vartų atsisakymo pavyzdys. Rekonstrukcija rūsčią, šaudymo įrenginiais gašdinančią vartų sieną Šv. Ignoto g. 5 pavertė fonu puošniam renesansiniam portalui su trikampiu timpanu virš vartų. Atrodo, šie puošybos elementai galėjo atsirasti po rekonstrukcijos, kai buvo sumūryti kryžminiai rūsio bei kristoliniai pirmo aukšto skliautai, o namas iš dalies perstatytas. Visi gotikinių namų ir vartų sienos fasadai tada pirmą kartą nutinkuoti. Senoji vartų į posesijos kiemą anga išliko. Prasidėjus didžiosioms vienuolyno ir bažnyčios statyboms 1640–1650 m. gotikinis namas pietinėje pietinio kiemo su vartais iš gatvės pusėje iš dalies perstatytas, o šiaurinėje – paaukštintas. Paaukštinta buvo ir vartų siena, o iki tol funkcionavusi vartų į pietinį kiemą anga užmūryta.

3. Šv. Ignoto g. 6. Gotikinio gyvenamojo namo rekonstrukcija ir gynybinės posesijos sienos prie gatvės statyba XVI a. antroje pusėje. Kvar-talas (Nr. 26) rytinėje Šv. Ignoto gatvės pusėje taip pat buvo suskaidytas į daugelį miestiečių sklypų ir čia gotikos laikotarpio statybų metu pastatyta

14.

Apie XVI a. vidurį – XVI a. antroje pusėje statyta miestiečio posesijos gynybinė siena prie Šv. Ignoto gatvės. Nuotraukos kairiajame viršutiniame kampe posesijos namo prie gatvės fragmentas su antro aukšto langu, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Defensive wall of a city resident's real estate property near Šv. Ignoto Street built approximately in the middle or second half of the 16th century

15.

Vartai į apie XVI a. vidurį – XVI a. antroje pusėje susiformavusią Vilniaus miestiečio posesiją Šv. Ignoto g. 6 su šaudymo angomis virš vartų. Vartų anga atidengta 1976–1985 m. restauracijos metu, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Gate to a city resident's real estate property at 6 Šv. Ignoto Street with loopholes above the gate formed approximately in the middle or second half of the 16th century

16.

Vienintelė net be minimalių pažeidimų išlikusi šaudymo anga. Ir dabar ją iš vidaus dengia skersinė prie gynybinės sienos XVII a. pirmoje pusėje pastatyto jėzuitų noviciato korpuso siena, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

The only loophole that survived even without minimal damage

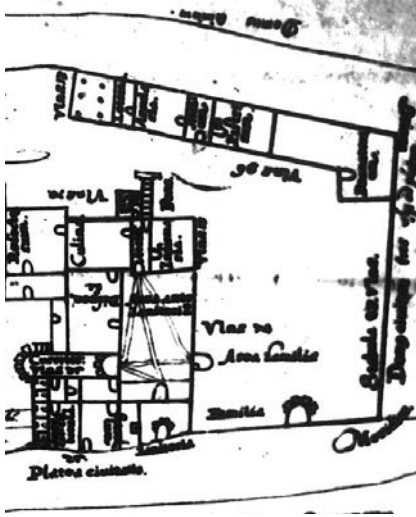
17.

Šaudymo angos gynybinės posesijos sienos atkarpoje prie 18 il. pavaizduoto priestatėlio su priemene galinės (pietinės) sienos. Pirminės galinės, greičiausia medinės ar fachverkinės, sienos būta tarp nuotraukoje užfiksuotų šaudymo angų. Vidinėje gynybinės sienos pusėje abipus galinės sienos dvi atskiros nišos šauliams, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Loopholes in a segment of the defensive wall of a property at the back (southern) wall of the annex with a porch represented in fig. 18

nemažai mūrinių namų. Tyrinėjant kvartalo statybų raidą buvusio jėzuitų noviciato (dabar – Karo mokslų ir technologijų bibliotekos) mūruose rastos bent penkių, o pietiniame kvartalo gale prie Šv. Ignoto gatvės – keturių gotikinių pastatų liekanos. Aiškios kai kurios gotikinio laikotarpio posesijų prie Šv. Ignoto gatvės ribos. Iki įsikuriant jėzuitų noviciatui 1602–1604 m. kai kurie gotikiniai namai jau buvo perstatyti, paaukštinti, o viena iš senųjų posesijų neįprastai išsiplėtė – greičiausiai sklypuose be mūrinių pastatų. Prie Šv. Ignoto gatvės susiformavo menkai užstatyta 65 m pločio posesija. Mūriniai jos namai augo prie šiaurinės posesijos ribos – ant gotikinio namo prie gatvės užstatytas antras aukštas ir tikriausiai atikas. Namas skirtinas renesansinės statybos laikotarpiui, pastatytas ant toli į posesijos gilumą ištįsusio gotikinio namo mūrų. Esant tokiam dideliame posesijos plotei didžiąją sklypo dalį nuo Šv. Ignoto gatvės teko atitverti ilga mūrine siena. 1970 m. architektūrinių tyrimų metu surasta, kad šios sienos viršuje suformuotos ir iki mūsų laikų neblogai išliko šaudymo angos [14–17 il.]. Vidinėje sienos pusėje buvo dengta medinė galerija posesiją ginsiantiems šauliams. Ypač stengtasi sudaryti galimybę ginti vartus [žr. 15 il.]. Posesijos gynybinė siena prie gatvės išmūryta apie XVI a. vidurį – XVI a. antroje pusėje – apie 50 metų iki įsikuriant vienuolynui. XVII a. pirmoje pusėje prie šios sienos pastatytas vienuolyno dviejų aukštų korpusas. Buvusi gynybinė siena paaukštinta, nutinkuota, tapo jėzuitų noviciato korpuso prie Šv. Ignoto gatvės fasadine be langų siena. Šaudymo angos buvo užmūrytos dar iki šio korpuso statybų.

Tikslių žinių apie šios posesijos savininką bei išlikusios gynybinės sienos statytoją kol kas neturime. Iš turimų dokumentų žinoma, kad 1602–1604 m. kunigas Bekanas besikuriančiam jėzuitų noviciatui nupirko du greitimus namus (su sklypais), o vienus namus 1602 m. padovanojo miestietis Vilkanavičius. Per 1610 m. Vilniaus gaisrą noviciatas ir koplyčia sudegė. 1611 m. Vilniaus pastalininkas Petkevičius pardavė sklypą, ant kurio dabar stovi bažnyčia, 1611–1612 m. nupirktas sudegęs namas su sklypu³⁴. Per keletus metus po 1610 m. Vilniaus miesto gaisro noviciato teritorija išsiplėtė iki vėliau nebepakitusių kontūrų. Posesijoje su gynybine siena buvo vienas namų, kuriuose pradėjo kurtis pirmieji jėzuitų novicijai.

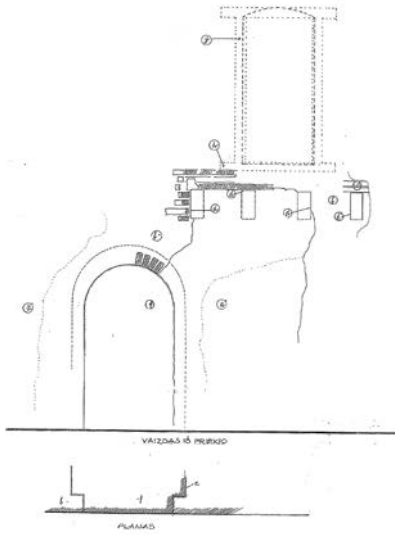

18.

Miestiečio gynybinė posesijos siena su vartais iš Šv. Ignato gatvės apie 1614 m. sudarytame jėzuitų noviciato Vilniuje plane. Ištrauka iš plano. Kairėje – dviejų aukštų priestatėlis su priemene ir įėjimais į ją iš gatvės ir kiemelio su plane pažymėtais pagrindiniais takais. Tyrimų metu rastas įėjimas iš gatvės. Virš įėjimo buvo nenustatytos paskirties, panašus į balkoną įrenginys ant masyvių, aukštų sijų su įėjimu iš antro aukšto patalpos. Priestatėlis perstatytas kuriantis jėzuitų noviciatui po 1602–1604 m. ar netrukus po 1610 m. gaisro. Šaudymo angos prieš tai užmūrytos naudojant molinį skiedinį

Defensive wall of a city resident's property with a gate from Šv. Ignato Street in the plan of the Vilnius Jesuit novitiate compiled circa 1614

Sieną su vartais iš Šv. Ignato gatvės galima atpažinti vadinamajame 1604 m. jėzuitų noviciato plane [18 il.]. Planas vaizduoja noviciato statinius, vienuolyno teritorijai jau įgavus vėliau nebepakitusius kontūrus, apie 1611–1614 metus. Pažymėta būsimos bažnyčios vieta su neįgyvendintų formų plano kontūrais. Architektūriniai tyrimai atskleidė, kad planas, nežiūrint schematiškumo, gana gerai atspindi anuo metu buvusių pastatų kontūrus ir juose buvusias vartų bei durų angas. Pavaizduota ir buvusi posesijos gynybinė siena prie Šv. Ignato gatvės su vartais į ūkinį kiemą, į kurį įvažiuojama iš gatvės, jis tvora atskirtas nuo nedidelio trim korpusais apsupto kiemelio kairėje (šiaurinėje) plano pusėje. Kiemelyje pavaizduoti pagrindinius įėjimus į namą jungiantys takai. Vienas pagrindinių takų veda per vartelius iš ūkinio kiemo į du pagrindinius noviciato kiemus jungusią tarpuvartę. Plane pavaizduota anga į tarpuvartę atidengta 1976–1985 m. restauracijos metu. Kita šios tarpuvartės arka pasinaudota 1972–1974 m. projektuojant pagrindinį įėjimą į Technikos (dabar – Karo mokslų ir technologijų) biblioteką. Tarpuvartė prakirsta per anksčiau dvi posesijas skyrusią posesijos sieną ir gotikinius bei renesansinius pastatų abipus posesijos sienos mūrus. Skirtina noviciato įsikūrimo išsigijus namus ar atstatymo po 1610 m. gaisro laikotarpiui. Svarbių tam pačiam statybų laikotarpiui skirti-

19.

Varteliai iš Šv. Ignoto gatvės į seniausiąjį priestatą prie posesijos gynybinės sienos. Virš angos pažymėti balkoną (?) laikusių medinių 18×35 cm skerspjūvio sijų atspaudai. Viršuje buvo durų anga iš antro aukšto patalpos. Ištraukoje iš 1971 m. mūro atodangų fiksavimo kortelės: a) gynybinės sienos mūras, b) 18 il. pavaizduotų vartelių angokraščius formuojantys, XVII a. 1 deš. skirtini mūrai, c) mūras su balkono (?) sijų atspaudais į sieną įleistas praardžius gynybinės sienos mūrą, d) medinių balkono (?) sijų atspaudai ar jų fragmentai „b“ tipo mūre, e) mūro gilumoje likę tinkuoti vartelių angokraščiai, f) barokinis apie 1630 m. prie buv. gynybinės sienos pastatyto korpuso mūras, g) medinės durų staktos atspaudai vidinėje sienos pusėje, „b“ tipo mūre, h) šioje vietoje rastas apdegęs greičiausia per 1610 m. gaisrą sudegusios durų staktos gabalas

Gate from Šv. Ignoto Street to the earliest annex at the defensive wall of the property

nų durelių būta nedideliame priemenės ir galbūt kažkada su gynyba susijusią paskirtį turėjusiame priestatėlyje prie gatvės – čia būta pėsčiųjų įėjimo iš gatvės į kiemelį su jau paminėtais takais. Architektūrinių tyrimų metu šių durelių anga rasta natūroje. Virš durelių išorinėje sienos pusėje rasti įmūrytų į sieną stambokų, aukštų stačiakampių rąstų atspaudai, o virš jų, antro aukšto lygyje, dar vienos durelės – virš įėjimo iš gatvės durelių būta balkono ar panašaus ir jį tvirto įrenginio su durelėmis iš antro aukšto patalpos [19 il.]. Kertant antro aukšto dureles apardyta viena iš šaudymo angų, o ji, kaip ir kitos šaudymo angos, tuo metu jau buvo užmūryta naudojant molinį skiedinį plytomis surišti – nagrinėdami gynybinės sienos mūrus, fiksuojame dar vieną ankstyvą šaudymo angų atsisakymo pavyzdį. Abejos durelės gynybinėje sienoje iškirstos rekonstrukcijos, vykusios prieš 1610 m. gaisrą, metu ar netrukus po jo, o užmūrytos statant dviaukštį vienuolyno korpusą prie buvusios gynybinės sienos. Šaudymo angos greičiausiai užmūrytos pradėjus posesijoje kurti noviciatui, apie 1602–1604 metus. Daliai miesto gyventojų – didikams, vienuolijoms XVII a. pradžioje jau, matyt, ėmė pakakti aukštų, aklinų sienų ir tvirtų vartų.

4. *Aušros Vartų g. 8. XVI a. pab. šaudymo angos virš įvažiavimo į unitų kolegijos kiemą vartų.* Tiriant šio daugybę kartų rekonstruoto, neatpažįstamai pasikeitusio pastato mūrus, pasirodė pirmoji žinutė apie gynybinius pasiruošimus Vilniaus posesijose. 1968–1974 m. tyrimų ir restauracijos metu buvo atskleista gotikinio pastato išplanavimo struktūra, atidengta, iš dalies restauruota renesansinių vartų į kiemą siena su šaudymo angomis virš įvažiavimo vartų. 1968 m., kai buvo surasta vartų anga ir apvalios angelės virš jos sgrafitu išpuoštose nišose³⁵, dar nesuvokta gynybinių posesijos elementų atradimo reikšmė bei svarba – užgožė tuo metu pirmojo Lietuvoje sgrafito suradimas, klaidino neįprasta, sudekoratyvinta šaudymo angų forma. Šaudymo angos ir jų teikiama žinia pranyko sgrafito puošybos margumyne.

Architektūriniai tyrimai parodė, kad pirminė posesijos užstatymo struktūra susiformavo dar gotikinės statybos laikotarpiu³⁶. Prie gatvės galais į ją tada buvo pastatyti du mūriniai namai – vieno aukšto gyvenamasis namas ir trijų aukštų sandėliavimui skirtas pastatas. Dar viduramžiais ūkinio pastato gale pastatytas tai pačiai ar panašiai paskirčiai skirtas namas. Tarp namų prie gatvės jau tuomet greičiausiai stovėjo mūrinė vartų siena. Deja, apie šio laikotarpio vartus duomenų neturime.

Siena su vartais [20 il.] perstatyta paskutinius XVI a. ar pirmaisiais XVII a. metais, kai posesijoje buvo įsikūrusi unitų kolegija³⁷. Apie 1596 m. vykusios rekonstrukcijos metu gotikiniai namai pritaikyti kolegijos poreikiams, buvusio ūkinio pastato fasadai pradedant antru aukštu, abi vartų sienos plokštumos padengtos sgrafito dekoru, juo papuošti ir gyvenamojo namo fasadai. Įvairaus dydžio minėto dekoru ploteliai surasti architektūrinių tyrimų metu. Ant vartų sienos išorinės pusės nedekoruoti buvo tik virš sienos plokštumos iškilę architektūriniai elementai (piliastrai, timpanas, apvalių angelių apvadai). Natūroje čia rasti tik nedideli ornamentu ploteliai su neįskaitomu piešiniu ir nemaži juodojo sgrafito sluoksnio pėdsakų plotai.

Vidinėje vartų sienos pusėje atsidengė dvi gilios sgrafitu padengtos nišos [21 il.]. Abiejų dugnuose buvo po vieną nedidelę apvalią angelę. Gausi puošyba ir vartų architektūrinių elementų formos maskavo tikrąją

35 Evaldas Purlys, Gyvenamas namas Vilniuje, Gorkio g. 84, Architektūriniai tyrimai, 1970, in: VRVA, f. 5, b. 402a.

36 Irena Jučienė, Evaldas Purlys „Namų Vilniuje, Gorkio g. 84, architektūros evoliucija tyrimų duomenimis“, p. 125–141; Evaldas Purlys, „Gotikinių vienos patalpos ir sublokuotų mūrinių svirnų pavyzdžiai Vilniuje“, p. 107–148.

37 Evaldas Purlys, „Vieno namo istorija“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 5, 1975, p. 23–25.

20.

Renesansiniai vartai su šaudymo angelėmis iš posesijos Vilniuje, Aušros Vartų g. 8, 10, šaulių galerijos. Sgrafitinio tinko pėdsakai ant pirminių mūrų liudija visą vartų sienos plokštumą buvus padengtą sgrafito dekoru. Seniausioje pastato dalyje tebeveikia 1974 m. pradėjęs darbą restoranas „Medininkai“. Sgrafito technika atliktą užrašą virš vartų angos 1974 m. sukūrė Kęstutis Gibavičius, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Renaissance gate with little loopholes from the shooting gallery of the property at 8, 10 Aušros Vartų St. in Vilnius

21.

Šaudymo angos virš Aušros Vartų g. 8 vartų. Vaizdas iš vidaus. Įgilintoje mūro juostoje po nišomis buvo šaulių galerijos konstrukcija, Evaldo Purlio nuotrauka, 2010

Loopholes above the gate to the property at 8 Aušros Vartų St. View from the inside

Evaldas Purlys —

Gyvybiniai Vilniaus miestiečių XV–XVII a. posesijų įtvirtinimai

šių nišų su apvaliomis angelėmis paskirtį. Apvalių angelių paskirtis galutinai pasimatė vidinėje sienos pusėje atsidengus medinių šaulių galerijos konstrukciją pėdsakams – rengtasi ginti posesiją, nors jau kone šimtą metų miestą juosė gynybinė siena. Dar kartą galime įsitikinti, kad gynybinė siena neužtikrino saugaus gyvenimo miesto viduje. Jei netrukus po miesto gynybinės sienos pastatymo 1503–1522 m. šaudymo galerijos virš posesijų Šv. Ignoto gatvėje vartų dar galėjo būti statomos iš inercijos, išlaikant seniai susiformavusią tradiciją, gynybiniai Aušros Vartų g. 8 įrenginiai, nors ir labai sudekoratyvinti, kalba apie poreikį patiems gintis ir praėjus kone šimtui metų pastačius miesto sieną. Posakis „mano namai – mano tvirtovė“ šiuo metu dar tikrai turėjo tiesioginę prasmę.

Įėjimas į šaulių galeriją galėjo būti iš buvusios gotikinės posesijos gyvenamojo namo arba greičiau kopėčiomis tiesiai iš kiemo. Įdomi detalė – sienoje, po siena ties pietiniu įvažiavimo vartų angokraščiu (gyvenamojo namo pusėje) buvo įrengta arkine sąramėle perdengta ertmė. Greičiausiai... šuniukui. Išliekant aukštai pakilusiam grunto lygiui, ši įdomi ano meto buitį posesijoje iliustruojanti detalė liko po grindiniu. Dėl duomenų stokos atkurti medinę galeriją ar kaip kitaip paryškinti gynybinę nišų su apvaliomis angelėmis virš vartų paskirtį nesiryžta.

5. *Aušros Vartų g. 13. Virš vartų šaudymo angos ar dekoracija?*

Savo namuose kaip tvirtovėje jautėsi ir namo kitoje Aušros Vartų gatvės pusėje, dabar name Nr. 13 savininkas. Šaudymo angas virš vartų pasidarė ir jis, bet jau dar labiau sudekoratyvintas, dar mažiau funkcionalias. Iš kitų jo namas neišsiskyrė nei dydžiu, nei puošnumu, posesija, atrodo, anuomet buvo net siauresnė nei dabar. 1993 m. tyrinėti keli pastato Aušros Vartų g. 13 pirmo aukšto butai³⁸. Vieno iš butų sienoje prie gatvės kiek netikėtai atsivėrė baroko laikotarpio rekonstrukcijos metu suformuoti įvažiavimo į posesiją vartų angokraščiai, o virš vartų angos, jau fasade – trys apvalios angelės [22 il.]. Už vartų anuo metu buvo nedidelis kiemas. Barokinio mūro storis ties angelėmis apie 30 cm, vidinėje sienos pusėje turėjo būti panašios kaip Aušros Vartų g. 8 nišos. Patyrinėti vidinėje sienos pusėje buvusių nišų formas ar paieškoti medinės galerijos pėdsakų nebuvo galimybės – butas viršuje priklausė kitam savininkui.

³⁸ Evaldas Purlys, Aušros Vartų 13, butų Nr. 1, 2, 3 architektūrinių tyrimų ataskaita, 1993 07, in: Tyrimų autoriaus asmeninis archyvas.

22.

Barokiniai vartai su apvaliomis šaudymo angomis į posesijos Vilniuje, Aušros Vartų g. 13, kiemą. Atidengti ir iš dalies restauruoti 1993 metais. Kairėje vartų pusėje eksponuojamas nedidelis gotikos pereinamojo laikotarpio iš gotikos į Renesansą vartų angokraščio fragmentas, Evaldo Purlio nuotrauka, 2016

Baroque gate with round loopholes to the courtyard of the property at 13 Aušros Vartų St. in Vilnius

Vartai su šaudymo angomis į namo Aušros Vartų g. 13 kiemą įrengti gal net pusšimčiu metų vėliau nei unitų kolegijoje Aušros Vartų g. 8. Angelės virš vartų ir čia apvalios, tačiau įrengtos lyg dar labiau slepiant galimą jų paskirtį. Angelės nepanašios į maždaug tuo pat metu kai kuriose miesto gynybinės sienos atkarpose formuotas naujas šaudymo angas, angelės sudėkoryvintos tiek, kad per jas galima buvo šaudyti tik į gatvės vidury ar kitoje gatvės pusėje susibūrusius piktadarius, bet ne į tuos, kurie laužiasi pro vartus. Į šiuos geriau būtų buvę šaudyti iš kitos gatvės pusės – peršasi mintis apie galimą posesijų savininkų savitarpio pagalbą galimo užpuolimo atveju. Gali būti, kad Aušros Vartų g. 13 šaudymo angų forma nėra tipinis šio laikotarpio šaudymo angų miestiečių posesijose pavyzdys, tačiau ir jis liudija, kad baroko laikotarpiu dar buvo ruošiamasi galimai aktyviai ginti savo namus. Daugiau apie šio laikotarpio pasiruošimus apsiginti galėtų pasakyti dar bent vienas kitas rastas pavyzdys.

Turimi istoriniai šaltiniai apie namą siekia tik XVIII amžių. Jis tuo metu buvo jau dviejų aukštų, priklausė teisėjui J. Dvožeckiu³⁹. Po namu, prie gatvės, yra gotikinis, vienas aukščiausių Vilniuje rūsių. Vienos klasi-

³⁹ Klemensas Čerbulėnas, „Gyvenamas namas Gorkio g. 79^a“, in: *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 245.

cizmo laikotarpio rekonstrukcijų metu, greičiausiai XIX a. pradžioje, napsikentus nuolat rūsio grindis semiančio vandens, virš žemutinės jo dalies išmūrytas skliautas. Jis dabar žinomas kaip vienintelis Vilniuje dviaukštis rūsys⁴⁰. Istorinių duomenų, nusakančių, kam priklausė namas XV–XVII a., kai jo vartus reikėdavo ruošti aktyviai gynybai, neturime.

Namas, į kurio kiemą vedė 22 iliustracijoje matomi vartai, stovėjo kairėje vartų pusėje, galu į gatvę, statytas gotikinės statybos laikotarpiu. Iki XVIII a. jis buvo vieno aukšto. Baroko laikotarpio vartai skirtini XVII a. pirmai pusei – XVII a. viduriui, suformuoti nugriovus čia stovėjusius gotikos – pereinamojo laikotarpio iš gotikos į Renesansą vartus. Nuotraukoje užfiksuotas apie 1993 m. atidengtas šio laikotarpio vartų angokraščio fragmentas. Baroko laikotarpio varčia buvo vienvėrė, natūroje išliko ir eksponuojamas bėgūno akmuo su duobutėmis vertikaliai vartų ašiai. Vartų angos plotis apie 225 cm. Vilniuje turime ir daugiau tokių vartų pavyzdžių – vienvėriai buvo vartai į gotikinio laikotarpio posesijos kiemą Šv. Ignoto g. 6. 1976–1985 m. restauracijos metu, atidengus šiuos vartus, įrengtas įėjimas į Technikos (dabar – Karo mokslų ir technologijų) bibliotekos kiemą. Skirtingai nei Aušros Vartų g. 13, čia šalia vienvėrių įvažiavimo vartų buvo ir nedideli varteliai pėstiesiems. Tebėra vartų bėgūno akmuo. Nedideli velke užremiami varteliai šalia buvusių įvažiavimo vartų buvo ir baroko laikotarpio posesijoje Aušros Vartų g. 17⁴¹. Greta, plote virš klasicistiniu portalu aprėmintos vartų angos, galima tikėtis baroko laikotarpio šaudymo angų.

Apibendrinimas

Kelios tyrinėjant Vilniaus senamiesčio pastatus surastos ir iš dalies restauruotos gynybinės posesijų sienos su šaudymo angomis virš vartų iš gatvės teikia realų, apčiuopiamą pagrindą rekonstruojant vieną XV–XVII a. namų Vilniaus gatvėse architektūros bruožų – miestiečių posesijų uždaramą, vartų į šių posesijų kiemus gynybinį charakterį. Ano meto gyvenimo sąlygos vertė miesto gyventojus ne tik tvirtomis velkėmis užremti vartus, bet ir paruošti vartus aktyviai jų gynybai. Istoriniai šaltiniai piešia neramų ano meto gyvenimą. Nesvarbu, ar namai posesijoje buvo mūriniai,

⁴⁰ Evaldas Purlys, Aušros Vartų g. 13, Vilnius. Rūsysis po parduotuve (buv. butas Nr. 2). Architektūriniai tyrimai, 1995, in: Tyrimų autoriaus asmeninis archyvas.

⁴¹ Evaldas Purlys, Namai Vilniuje, Aušros Vartų g. 17, bt. 6. Architektūriniai tyrimai, 1994, in: Tyrimų autoriaus asmeninis archyvas.

ar mediniai, o pati posesija miesto sienos apjuostoje teritorijoje ar priemies-tyje, bet vartai į posesiją turėjo būti kuo tvirtesni. Atrodo, šio laikotarpio vartai dažniausia būdavo vienvėriai, atverdavo juos, tik jei reikėdavo kažką įvežti ar išvežti. Žmonės į savo kiemus įeidavo per greta vartų padarytus mažus vartelius arba per nedidelius vartelius vartų varčiose. Gintis galėjo net kai kurios gotikinės XVI a. statytos bažnyčios. Miestiečių namai buvo jų tvirtovės. Didesnis tokių užsisklendusiu, ginklais, šaudymo angomis pasiūšaususių posesijų kiekis neabejotinai turėjo įtakos ir rūstokam Vilniaus gatvių išklotinių architektūros charakteriui. Atidengtų šaudymo angų virš vartų į miestiečių posesijas formos atspindi jų kaitą ir nykimą nuo XV a. iki XVII a. vidurio. Giliau, atidžiau ištyrus ir sukaupus daugiau miestiečių posesijų gynybos elementų pavyzdžių, ano meto senamiesčio gatvių architektūros gynybinio atspalvio rekonstrukcija būtų dar vaizdesnė, o miestiečių gynybinės architektūros elementų ir jų formų spektras dar įvairesnis. Sprendžiant iš dr. L. Girlevičiaus paminėtų galimai gynybinių elementų, Vilniaus statiniuose miestiečiai galėjo būti pasiruošę gintis ne vien per šaudymo angas virš vartų.

Gauta ——— 2018 02 14

Rankraštiniai šaltiniai

- Dirlevičius Linas, *Gyvybiniai įrenginiai XIV–XVIII a. Vilniuje*: Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2009.
- Purlys Evaldas, Aušros Vartų 13, butų Nr. 1, 2, 3 architektūrinių tyrimų ataskaita, 1993 07, in: Tyrimų autoriaus asmeninis archyvas.
- Purlys Evaldas, Aušros Vartų g. 13, Vilnius. Rūsų po parduotuve (buv. butas Nr. 2), Architektūriniai tyrimai, 1995, in: Tyrimų autoriaus asmeninis archyvas.
- Purlys Evaldas, Namas Vilniuje, Aušros Vartų g. 17, bt. 6. Architektūriniai tyrimai, 1994, in: Tyrimų autoriaus asmeninis archyvas.
- Purlys Evaldas, Buv. benediktinių vienuolynas Vilniuje, Giedrio 3, 5. Architektūriniai tyrimai, t. I–IV, 1981, in: VRVA, f. 2, b. 605-9, 605-10, 605-11, 605-12.
- Purlys Evaldas, Gyvenamas namas Vilniuje, Gorkio g. 84. Architektūriniai tyrimai, 1970, in: VRVA, f. 5, b. 402a.
- Žilevičius Leonidas, XVI–XIX a. architektūros paminklo, buv. Vilniaus benediktinių vienuolyno K. Giedrio g. 3, 5 istorinė-meninė apybraiža, 1976, in: VRVA, f. 1019, ap. 11, b. 5795.

Publikuoti šaltiniai

- Pasek Jan Chrystostom, *Pamiętniki*, z rękopisu wydaj Jan Czubek, wydanie zupełne, Krakow, 1929.
- Volamina Legum*, t. III, Nakładem i drukiem Jozefata Ohryski, Petersburg, 1859.

Literatūra

- Avižonis Konstantinas, *Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais*, Kaunas: Lituanistikos instituto Lietuvos istorijos skyriaus leidinys, 1940.
- Baliulis Algirdas, Meilus Elmantas, *Lietuvos Didžiosios Kunikaikštystės kasdienis gyvenimas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.

- Čerbulėnas Klemensas, „Gyvenamas namas Gorkio g. 79“, in: *Lietuvos TSR istorijos ir kultūros paminklų sąvadas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, p. 245.
- Čerbulėnas Klemensas, Baršauskas Juozas, „Gyvenamieji namai“, in: *Lietuvos architektūros istorija*, t. I: *Nuo seniausių laikų iki XVII a. vidurio*, Vilnius: Mokslas, 1987, p. 243–252.
- Drėma Vladas, *Vilniaus bažnyčios*, Vilnius: Versus Aureus, 2008.
- Jučienė Irena, Levandauskas Vytautas, *Vilniaus miesto gyvybinė siena*, Vilnius: Mintis, 1979.
- Jučienė Irena, Purlys Evaldas, „Namų Vilniuje, Gorkio g. 84, architektūros evoliucija tyrimų duomenimis“, in: *Architektūros paminklai*, t. 2, Vilnius, 1972, p. 125–141.
- Katalynas Kęstutis, *Vilniaus plėtra XIV–XVII a.*, Vilnius: Diemedžis, 2006.
- Katalynas Kęstutis, Vaitkevičius Gediminas, „Vilniaus plėtra XIV–XVII a.“, in: *Vilniaus miesto istorijos skaitiniai*, Vilnius: Vilniaus knyga, 2001, p. 80–93.
- Merkys Vytautas, *Vilniaus miesto gyvybiniai įtvirtinimai 1503–1805 metais. Iš lietuvių kultūros istorijos*, t. II, Vilnius: Politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.
- Oksas Jurgis, „XVI–XVII a. miestiečių pastatų šalia Kauno turgavietės suplanavimas ir interjerai“, in: *Architektūros paminklai*, t. 10, Vilnius: Mokslas, 1987.
- Paknys Mindaugas, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Purlys Evaldas, „Vėlyvojo renesanso paminklas Vilniaus senamiestyje“, in: *Statyba ir architektūra*, Nr. 10, 1974, p. 30–31.
- Purlys Evaldas, „Vieno namo istorija“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, Nr. 5, 1975, p. 23–25.
- Purlys Evaldas, „Vilniaus senamiesčio 27-ojo kvartalo šiaurinės dalies užstatymo raida

(XV a. pradžia – 1618 m.)“, in: *Architektūros paminklai*, t. 9, Vilnius: Mokslas, 1984, p. 19–30.

- Purlys Evaldas, „Gotikinių vienos patalpos ir sublokuotų mūrinių svirnų pavyzdžiai Vilniuje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2017, t. 86–87: *(Iš)koduota istorija architektūroje*, sud. Rasa Butvilaitė, p. 107–148.
- Sliesoriūnas Gintautas, *Lietuvos istorija*, t. VI: *LDK XVI a. pab. – XVIII a. pr., (1588–1733)*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015.
- Šapoka Adolfas, *Lietuvos istorija*, Kaunas, 1936.
- Tyla Antanas, „Sostinės Vilniaus apsaugos ir gynybos reglamentavimas nepaprastosios padėties sąlygomis XVI a. viduryje – XVII a.“, in: *Lietuvos istorijos metraštis*, t. 2, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 33–48.
- Vėževičienė Vitalija, Brazaitis Džiugas, Dargytė Neringa, „Pranciškonų gatvė 4a“, in: *Archeologiniai kasinėjimai Lietuvoje 2015 metais*, Vilnius: Lietuvos archeologijos draugija, 2016, p. 376–384.
- Цауне Андрис, *Жилища Риги XII–XIV в. по данным археологических раскопок*, Рига: Зинатне, 1984.

Summary

Defensive Fortifications of Real Estate Properties of the Residents of Vilnius in the 15th–17th Centuries

Evaldas Purlys

Keywords: Vilnius, defensive architecture, fortifications of real estate properties, heritage.

As various robbers and mercenaries who were left without pay continuously ravaged the residents of towns and cities and manor estates, reliable means of protection were in great demand. Thus nobles had other concerns besides the fostering of culture. Even in Vilnius, which was surrounded by a defensive wall, guards hired by the magistrate and a night watch kept by the city residents did not provide enough protection. The tradition of building more or less advanced defensive fortifications for the city's real estate properties probably goes back to the period of wooden architecture. Brick (possibly also wooden) residential houses had not only ironbound gates and barred windows, but also loopholes for the defence of the gate. Gates to courtyards with loopholes above them found in four locations of the Old Town of Vilnius vividly illustrate the necessity to protect private houses and property that was characteristic of the lifestyle of the city's residents in the 15th–17th century. At that time, the saying "My house is my fortress" was understood literally.

The earliest example of a real estate property prepared for defence is the Radziwiłł (later, Kešgaila) estate at 5 Šv. Ignoto St., which is attributed to the second half of the 15th century. In this street we have an example of a gate to a private property with defensive fortifications, which was built before the construction of the city wall. So far it is the only known property with surviving fortifications from that time. Four other fortifications found during architectural research were formed already after the construction of the city

wall (one of them appeared when the old loopholes at 5 Šv. Ignoto St. had been replaced with new modern ones).

While the city wall was under construction in the early 16th century, the residents did not expect any life-changing developments and themselves built and improved fortifications of their houses and properties. Loopholes in the gate to the Radziwiłł (later, Kęsgaila) estate at 5 Šv. Ignoto St. were restructured to make them look similar to the ones in the city wall. Loopholes were also installed in the Bernardine Church that was built approximately at the same time as the city wall. Less known loopholes under the windows must have been particularly functional. The most impressive example attributed to the second half of the 16th century is the defensive wall of a real estate property at 6 Šv. Ignoto St., opposite to the Radziwiłł-Kęsgaila estate, which was discovered in 1970, exposed and restored in 1976–1986. In the last years of the 16th century, round loopholes of decorative shapes were installed in the wall above the sgraffito-decorated entrance gate to the courtyard of the Unitarian College at 8 Aušros Vartų St. The latest example of loopholes above the entrance gate to a real estate property among those found in Vilnius is on the other side of Aušros Vartų Street, in building No. 13. This gate wall should be attributed to the first half or even the middle of the 17th century.

The larger part of defensive elements of residential houses were bricked up or dismantled during later reconstructions, and the surviving small fragments might have been left unnoticed or not understood during research. The surviving four examples from various periods do not allow us to say if the phenomenon of building private shooting galleries above the gates was widespread, all the more in a certain period. The growing decorative-ness of loopholes shows that towards the 17th century loopholes increasingly acquired a symbolic meaning or disappeared altogether. In some properties, loopholes above the gates were discarded already in the late 16th and early 17th century. There were undoubtedly more than four examples of gates with loopholes and shooting galleries above the gates of Vilnius, and loopholes of a certain type or their remains should come up during research on real estate properties from the Gothic and Baroque periods, but researchers must specifically look for them in the course of work.